

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/325046514>

İbn-i Haldun Perspektifinden Devlet, Regülasyon ve Kamu Ekonomisi

Chapter · November 2017

CITATIONS
0

READS
93

2 authors:

Hasim Akca
Cukurova University

14 PUBLICATIONS 1 CITATION

[SEE PROFILE](#)

Oğuzhan Bozatlı
Cukurova University

2 PUBLICATIONS 0 CITATIONS

[SEE PROFILE](#)

Sosyo-Ekonomik Stratejiler V Türk Dünyası Araştırmaları

Editörler

Yılmaz YEŞİL

Şaban ERTEKİN

Volkan YURDADOĞ

Sinan DEMİRTÜRK

Sosyo Ekonomik Stratejiler V: Türk Dünyası Araştırmaları

(Edited by: Yılmaz Yeşil, şaban Ertekin, Volkan Yurdadoğ, Sinan Demirtürk)

IJOPEC Publication Limited

CRN:10806608

615 7 Baltimore Wharf

London E14 9EY

United Kingdom

www.ijopec.co.uk

E-Mail: info@ijopoc.co.uk

Phone: (+44) 73 875 2361 (UK)

(+90) 488 217 4007 (Turkey)

Sosyo Ekonomik Stratejiler V: Türk Dünyası Araştırmaları

First Edition, December 2017

IJOPEC Publication No: 2017/34

ISBN: 978-1-912503-20-9

No part of this book may be reproduced, stored in a retrieval system, transmitted in any form or by any means electronically without publisher's permission. No responsibility is accepted for the accuracy of information contained in the text, illustrations or advertisements. The opinions expressed in these chapters are not necessarily those of the editors or publisher. The publishing, scientific, ethical, and linguistic responsibilities of the chapters in this book belong to the authors.

A catalogue record for this book is available from Nielsen Book Data, British Library and Google Books.

Printed in London.

Composer:

IJOPEC Art Design

London, UK

info@ijopec.co.uk

Cover illustration created by Freepik

ÖNSÖZ

Manisa Stratejik Araştırmalar Derneği'nin organize ettiği, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Uludağ Üniversitesi, Uluslararası Vizyon Üniversitesi (Makedonya), Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Başkanlığı'na Bağlı Devlet İdarecilik Akademisi, Celal-Abad İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi (Kırgızistan), Devlet İktisat Üniversitesi (Azerbaycan), Ahmet Yesevi Üniversitesi (Kazakistan), Mimarlık ve İnşaat Üniversitesi (Azerbaycan) iş birliğinde ve Türk İş Birliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığının (TİKA) destekleriyle düzenlenen "Türk Dünyası Stratejik Araştırmalar Kongresi (TUDSAK)" 2-5 Kasım 2017 tarihlerinde Antalya'da gerçekleştirmiştir. Kongreye Azerbaycan, Kırgızistan, Makedonya, Kosova, Kazakistan, Özbekistan ve Türkiye'den 120'den fazla bilim insanı katılmış ve hakem sürecinden geçen 145 bildiri sunulmuştur. Kongre'de hakem sürecinden geçirilerek farklı disiplinlerden sunulan bildiriler düzenleme kurulu tarafından seçilen bildirilerin genişletilmiş halinin uluslararası bir yayın haline getirilmesi kararı alınmıştır. Söz konusu bu kitap TUDSAK'ta sunulan bildirilerin genişletilmiş hallerinin kitap olarak yayınlanmasıyla oluşmuştur.

2017 Türk Dünyası Sosyo-Ekonomi Stratejileri adlı bu kitabın bölümleri aşağıda belirtildiği gibidir:

- Bölüm 1: İşsizlik ve Enflasyon İlişkisi: BRIC-T Ülkeleri Panel Veri Analizi
- Bölüm 2: İbn-i Haldun Perspektifinden Devlet, Regülasyon ve Kamu Ekonomisi
- Bölüm 3: "Güney Gaz Koridoru" Projesinin Enerji Teminatına Etkisi Yönlerinin Analizi ve Değerlendirilmesi
- Bölüm 4: Türk Vergi Hukuku'nda "Sahte Ve Muhteviyatı İtibariyle Yanıltıcı Belge" Konusunun Yargı Kararları Çerçevesinde Değerlendirilmesi
- Bölüm 5: Avrupa Birliği'nde Vergi Uyumlaştırması ve Vergi Rekabeti
- Bölüm 6: Performans Denetiminin Gelişimi ve Unsurları
- Bölüm 7: Hisse Senedi Yatırımcılarının Yatırım Eğilimlerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma: Manisa İli Uygulaması
- Bölüm 8: Muhasebe Mesleğinin Seçiminde Etkili Olan Faktörlerin ve Demografik Belirleyicilerinin Araştırılması
- Bölüm 9: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Markalaşmasına Yönelik Bir Literatür İncelemesi
- Bölüm 10: Atatürk Döneminde Girişimcilik ve Türklerde Girişimcilik Kültürü
- Bölüm 11: Afganistan El Halısı İhracatında SWOT Analizi
- Bölüm 12: Otomasyona Sahip Üretim Hatlarının Yutucu Markov Zincirleriyle Modellenmesi: Meşrubat Üretim Hattında Bir Uygulama
- Bölüm 13: Analitik Hiyerarşi Süreci ve Bir Uygulama: Konut Seçimi
- Bölüm 14: Erdemli Küreselleşme Unsurları Olarak Otantizm, Kültürel Miras ve Cittaslow
- Bölüm 15: Türk Siyaset Ve Ticaretinde Yahudi Lobisi
- Bölüm 16: Osmanlı Devleti'nin Ukrayna Toprakları Üzerindeki Hâkimiyet Mücadelesinde Başarısız Bir Teşebbüsü: Kazak Atamanı Yuriy Himelnitskiy

- Bölüm 17: E-Öğrenme Sistemlerinde Kullanıcıların Kullanışlılık ve Kullanım Kolaylığı Algılarını Etkileyen Faktörlerin Analizi
- Bölüm 18: Toplumsal Cinsiyet Ekseninde Yaşlılık ve Sosyal Politika Uygulamaları
- Bölüm 19: Avrupa Konseyi Ve Avrupa Birliği Çerçevesinde Çevre Hakkının Korunması
- Bölüm 20: Geleneksel Türk Dini İnancında Çevre Etiği Üzerine Bir Araştırma
- Bölüm 21: Türk Hukukunda Marka İhlallerinde Hukuki ve Cezai Sorumluluk
- Bölüm 22: Fârâbî ve İbn Sinâ'nın Fail İllet Tasavvuru
- Bölüm 23: Vakıfların Osmanlı Toplum Hayatındaki Yeri
- Bölüm 24: Niğdeli Âşık Tahiri, Âşık Tahiri Kültür Ve Yayla Şenliklerinde Müzik
- Bölüm 25: Pîr-i Türkistan'dan Anadolu'ya Hikmetlerin Dilinden
- Bölüm 26: İran ve Azerbaycan'da Kurulan Türk-Moğol Devletlerine Ait Belgelere Geçen Moğolca Askerî Terimler
- Bölüm 27: Özbek Kültüründe Mahtumkulu
- Bölüm 28: İbn Ecâ Seyahatnâmesi ve Türkoloji Açısından Önemi

Editörler

Doç.Dr. Yılmaz YEŞİL

Yrd. Doç. Dr. Şaban ERTEKİN

Yrd.Doç.Dr. Volkan YURDADOĞ

Dr.Sinan DEMİRTÜRK

Bu kitapta yer alan bölümlerde kullanılan kaynakların, görüşlerin, bulguların, sonuçların, tablo, şekil, resim ve her türlü içeriğin sorumluluğu yazar veya yazarlarına ait olup ulusal ve uluslararası telif haklarına konu olabilecek mali ve hukuki sorumluluğu yazarlara aittir. Editörler ve yayınevi yayınlanan bölümlerin içeriği ile ilgili herhangi bir sorumluluk kabul etmemektedir. Kongrenin gerçekleştirilmesini sağlayan kongre düzenleme kurulu, sekreteryası ve bu kitabın tasarım sürecinde emeklerini esirgemeyen tüm Türk Dünyası dostlarına teşekkür ederiz.

İçindekiler

1. İşsizlik ve Enflasyon İlişkisi: BRIC-T Ülkeleri Panel Veri Analizi 1
Ece D. EROL, Melih ÖZÇALIK
2. İbn-i Haldun Perspektifinden Devlet, Regülasyon ve Kamu Ekonomisi 7
Haşim AKÇA, Oğuzhan BOZATLI
3. “Güney Gaz Koridoru” Projesinin Enerji Teminatına Etkisi Yönlerinin Analizi Ve Değerlendirilmesi..... 23
Elshad Masim oğlu YUSIFOV, Tekmez Korkmaz oğlu KULU
4. Türk Vergi Hukuku'nda "Sahte Ve Muhteviyatı İtibariyle Yanıltıcı Belge" Konusunun Yargı Kararları Çerçevesinde Değerlendirilmesi..... 29
Mehmet YÜCE, Neslihan KIZILER
5. Avrupa Birliği'nde Vergi Uyumlaştırılması ve Vergi Rekabeti..... 49
Murat ALBAYRAK, Volkan YURDADOĞ
6. Performans Denetiminin Gelişimi ve Unsurları 85
Ahmet TEKİN
7. Hisse Senedi Yatırımcılarının Yatırım Eğilimlerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma: Manisa İli Uygulaması..... 98
Tayfun Deniz KUĞU
8. Muhasebe Mesleğinin Seçiminde Etkili Olan Faktörlerin ve Demografik Belirleyicilerinin Araştırılması 108
Selim CENGİZ, İsmail GÖKDENİZ, Mustafa Şükrü DİLSİZ
9. Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Markalaşmasına Yönelik Bir Literatür İncelemesi..... 122
İbrahim BOZACI, Yunus BAHADIR GÜLER
10. Atatürk Döneminde Girişimcilik ve Türklerde Girişimcilik Kültürü 134
Şaban ESEN
11. Afganistan El Halısı İhracatında SWOT Analizi 145
İsmail GÖKDENİZ, M.Yonous JAMI
12. Otomasyona Sahip Üretim Hatlarının Yutucu Markov Zincirleriyle Modellenmesi: Meşrubat Üretim Hattında Bir Uygulama..... 158
Metin ÖNER, İpek DEVECİ KOCAKOÇ
13. Analitik Hiyerarşi Süreci ve Bir Uygulama: Konut Seçimi..... 174
Adem BABACAN
14. Erdemli Küreselleşme Unsurları Olarak Otantizm, Kültürel Miras ve Cittaslow 186
Berre ALTAŞ, Yasemin BİLİŞLİ, Selin AYGEN ZETTER

15. Türk Siyaset Ve Ticaretinde Yahudi Lobisi.....	204
<i>Halil ERDEMİR, Hatice DUVA</i>	
16. Osmanlı Devleti'nin Ukrayna Toprakları Üzerindeki Hâkimiyet Mücadelesinde Başarısız Bir Teşebbüsü: Kazak Atamanı Yuriy Himelnitskiy	218
<i>Muhammed ŞEN</i>	
17. E-Öğrenme Sistemlerinde Kullanıcıların Kullanışlılık ve Kullanım Kolaylığı Algılarını Etkileyen Faktörlerin Analizi	234
<i>Rahmi BAKI, Burak BİRGÖREN, Adnan AKTEPE</i>	
18. Toplumsal Cinsiyet Ekseninde Yaşlılık ve Sosyal Politika Uygulamaları	245
<i>Gamze ÇAY, Murat ÇAY</i>	
19. Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği Çerçevesinde Çevre Hakkının Korunması.....	257
<i>Mesut KAYAER, Salih ÇİFTÇİ</i>	
20. Geleneksel Türk Dini İnancında Çevre Etiği Üzerine Bir Araştırma.....	270
<i>Münir YILDIRIM</i>	
21. Türk Hukukunda Marka İhlallerinde Hukuki ve Cezai Sorumluluk.....	278
<i>Fethi KILIÇ278, Ümmügülüm KILIÇ</i>	
22. Fârâbî ve İbn Sînâ'nın Fail İllet Tasavvuru.....	287
<i>Arife ÜNAL SÜNGÜ</i>	
23. Vakıfların Osmanlı Toplum Hayatındaki Yeri.....	297
<i>Ramazan ARSLAN</i>	
24. Niğdeli Âşık Tahiri, Âşık Tahiri Kültür Ve Yayla Şenliklerinde Müzik.....	313
<i>Serenat İSTANBULLU</i>	
25. Pîr-i Türkistan'dan Anadolu'ya Hikmetlerin Dilinden.....	321
<i>Naciye KARAHAN KÖK</i>	
26. İran ve Azerbaycan'da Kurulan Türk-Moğol Devletlerine Ait Belgelere Geçen Moğolca Askerî Terimler.....	331
<i>Ali KÖK</i>	
27. Özbek Kültüründe Mahtumkulu.....	347
<i>Selahittin TOLKUN</i>	
28. İbn Ecâ Seyahatnâmesi ve Türkoloji Açısından Önemi.....	371
<i>Mehmet ŞEKER</i>	

2 |

İbn-i Haldun Perspektifinden Devlet, Regülasyon ve Kamu Ekonomisi¹

Haşim AKÇA
Oğuzhan BOZATLI

Giriş

İbn-i Haldun tarafından 14. Yüzyılda yazılan Mukaddime adlı eser oldukça geniş bir alanda fikirler sunmaktadır. Bu fikir yelpazesinin genişliği arasından makalenin konusu ile uyumlu olarak mali ve iktisadi fikirlerinden tarih, sosyoloji ve siyaset ilişkileri çerçevesinde İbn-i Haldun'un ekonomiye bakış açısı yansıtılmaya çalışılmıştır. Disiplinlerarası bir yazar olarak nitelendirilebilecek olan İbn-i Haldun'u anlamak için öncelikle onun kurucu kavramlarına göz atmak gerekmektedir. Bu kavramların oldukça fazla sayıda geniş anlamı olmakla beraber bu anlamlar arasından en uygun olanları tercih edilmiştir. Bu kurucu kavramlar; Asabiyet, Umran, Bedevilik ve Hazeriliktir. Bu kavramlardan ilki olan asabiyet, grup veya dayanışma hissiyatı anlamında kullanılmıştır. Umran kavramında ise Cemil Meriç takip edilerek içtimai hayat manası yüklenmiştir. İbn-i Haldun'un Umranın tohumu olarak gördüğü insanın bedevilik ve hazerilik halleri için köylü-şehirli, kır hayatı-kent hayatı, iptidai-medeni anlamları tercih edilmiştir.

Çalışmada öncelikli olarak toplumsal hayatı yani Umranı oluşturan iktisadi nedenler İbn-i Haldun perspektifinden incelenmiştir. Bu incelemenin ardından devlete duyulan ihtiyacın nedenleri ortaya konularak devletin İbn-i Haldun'a göre ne anlam ifade ettiği ve hangi evrimlerden geçtiği açıklanmaya çalışılmıştır. Ardından İbn-i Haldun'un kamu maliyesine ilişkin görüşleri mali, iktisadi, siyasi ve sosyolojik bağlamda değerlendirilmiştir. Son olarak Kamu ekonomisine ilişkin perspektifi ise kamu maliyesi

¹ 02-05 Kasım 2017 tarihleri arasında Antalya'da düzenlenen "International Turkish World Strategic Research Congress (TUDSAK 2017)"de sunulan bildirinin gözden geçirilip yeniden düzenlenmiş halidir

ve devlet anlayışı görüşleri çerçevesinde kalınarak devletin ekonomideki rolü, faaliyetleri ve etkileri ortaya konulmuştur.

1. Umran ve İktisat

İnsan tabiatı gereği gıdaya muhtaç olarak yaratılmış, bu gıdanın temini için çalışma yolunu tutup, öncelikle kendi geçimini sağlamak ve kazanç elde etmek amacıyla üretmek için harekete geçmiştir. Bütün bu oluşlar sırasıyla ve nihayet Umranı meydana getirmiştir. Umran, insanların kaynaşmak ve ihtiyaçlarını temin etmek amacıyla bir arada ikamet ettikleri yerdir. Bu birlikteliğin sebebi ise her şeyden önce insanların kendi ihtiyaçlarını temin ederken doğaları gereği birbirine ihtiyaç duymalarıdır. Umran ise genel olarak bedevi-hazeri olarak ikili ayrıma tabi tutulmaktadır (İbn-i Haldun, 2016: 208-209). İbn-i Haldun'a göre, ihtiyaçlarını temin etmek için bir şeyler üretmek, iktisadi faaliyette bulunmak insanlığın vazgeçemeyeceği doğal ve zorunlu bir faaliyettir. İnsanın iktisadi faaliyetten ayrı tutulamayacağı düşüncesinden hareketle eserinde iktisatla ilgili bahislere diğerlerinden daha önce yer verir. Bu durumu doğal bir zorunluluk olarak görerek zaruri olanların zaruri olmayanlardan önce geleceğini dile getirmektedir (Kozak, 1999: 21).

İnsanların toplum halinde yaşamaları kaçınılmaz bir gerçektir. Nitekim İbn-i Haldun bu önermeyi filozoflara atf yaparak şu sözle desteklemektedir; “İnsan, tabiatı icabı medenidir”. İnsan fitratı gereği gıdaya ihtiyaç duymaktadır ve ihtiyacı olan gıdayı temin etmesi tek başına oldukça güçtür diyen İbn-i Haldun, örnek olarak buğday üretimini verir. Buğdayın, öğütme, hamur yapma ve nihayet pişirilmesi gibi üretim süreçlerinden bahsetmektedir. Bununla beraber üretim süreçlerinin gerçekleşmesi için birtakım araçlara ihtiyaç duyulduğunu, bu araç ve gereçlerin demirci, marangoz, çömlekçi v.b. zanaatkarlar olmadan meydana gelemeyeceğini söyleyerek bütün bu sürecin tek başına bir kişi tarafından güç yetirilip, altından kalkılamayacağını belirtmektedir. Bu nedenle insanların biraya gelerek hem kendi ihtiyaçlarını hem de diğer insanların ihtiyaçlarını rahatlıkla karşılayabileceklerinin alını çizerek, bu durumun bir zaruret teşkil ettiğini ileri sürmektedir. Bu iş bölümü sonucunda üretime katılanların kendi ihtiyaçlarından daha fazla mal üretebileceğini zikretmektedir. (İbn-i Haldun, 2016: 213).

İşbölümü kavramının batı iktisadi düşünce tarihi içerisindeki gelişimi incelendiğinde, geleneksel bir biçimde, Eski Yunan'dan Merkantilizme, oradan da Adam Smith'e geçilmekte, bu yolla Büyük Boşluk dönemindeki (774-1274) İslam mütefekkirlerinin Batı iktisadi düşüncesine katkıları ihmal edilmekte veya görmezlikten gelinmektedir. Mukaddime üzerine yapılan araştırmalarda, işbölümü kavramı İbn-i Haldun'un ortaya koyduklarını görmezden gelerek açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu durum ise işbölümü kavramının hakkıyla anlaşılamayacağını göstermektedir. İşbölümü kavramı hakkında benzer görüşler ortaya koymalarına rağmen Adam Smith'in İbn-i Haldun ve Mukaddime'sinden haberdar olduğuna dair bir bilgi olmamakla beraber

Mukaddime'nin, Milletlerin Zenginliği'nden 398 yıl önce yazılmış olması dikkate alındığında iki düşünür arasındaki etkileşimin yönünün, İbn-i Haldun'dan Smith'e doğru olması eşyanın tabiatına uygun olmalıdır (Bocutoğlu, 2015: 11-23).

2. Devlete Duyulan İhtiyaç

Hayvanların doğalarında saldırgan olma eğilimi vardır. Allah, bu yaratıkların kendilerini korumaları için bazı organlar vermekle beraber insana da akıl sahibi olmayı ve elini kullanmayı bahşetmiştir. İnsanın eliyle ve fikirleriyle sanatları meydana getirip, aletler üreterek hayvanlardan korunabilir. İnsanlar kendini savunması için tıpkı üretimde olduğu gibi birbirlerine muhtaçtır. İnsanların yabani ve yırtıcı hayvanlardan tek başına korunamayacağı, savunma için hazırlanmış aletlerle de tek başına karşı koyamayacağı için yardımlaşma gereklidir. Eğer bu yardımlaşmanın gerçekleşmemesi söz konusu olursa ne üretimin ne de güvenli bir hayatın olması söz konusu olamaz (Haldun, 2016: 214).

Yardımlaşmanın, iş bölümünün ve uzmanlaşmanın sonucu ortaya çıkan Umran hayatının bir başka sorununa dikkatleri çeken İbn-i Haldun; İnsanları birbirine karşı koruyacak bir kanun koyucuya, otoriteye ihtiyaç olduğunu belirtmektedir. Çünkü insanın tabiatında olan hayvani saldırma güdüsünün ve daha önce üretilen silah gibi aletlerin herkesin elinde olmasının Umranın yok olmasına kadar gidecek bir sürecin tetikleyicisi olacağı için devlete ihtiyaç duyulur. İbn-i Haldun bu üstün otoriteye, insanların birbirlerinin haklarına tecavüz etmesini engelleyerek ve hakların korunması için devletin şart olduğunu belirtmektedir (Haldun, 2016: 215). Nitekim insanların bir cemiyet içerisinde bir araya gelmelerinin temel nedenleri iktisat ve güvenlidir. Gerek dışarıdan gerekse içeride karşılıklı olarak meydana gelebilecek olan güvenlik sorunlarına karşı bir otorite altında kendilerine güvenlik sağlama ihtiyacı insanları toplu yaşamaya zorlar. Bu gereklilikleri günümüz açısından düşündüğümüzde yatırım ve can güvenliği açısından güven vermeyen bölge ve ülkelerin yabancı sermaye çekmede, girişimci ve yatırımcılar tarafından tercih edilmeyeceği açık ve nettir (Özkılıç, 2006: 6).

3. Devlet ve Tavırları

İbn-i Haldun'a göre devletin kurucu hissiyatı ve aynı zamanda ilk felsefesini şekillendiren asabiyettir. Asabiyet ise bir topluluğun bireylerinin birleşerek, yardımlaşma ve dayanışma içerisinde kendilerini ve topluluk fertlerini koruyarak diğer kabilelere karşı saldırıda bulunmayı tesis eden hissiyattır. Toplum ve fertleri, asabiyet hissiyatı sayesinde can ve mal güvenliğini sağlar. Bu hissin harekete geçmesi ile savaşlarda, ölür veya öldürürler. Nihayetinde birleşme ve dayanışmanın yegâne kaynağı asabiyettir. İbn-i Haldun'a göre iki türlü asabiyet vardır. Bunlardan ilki nesep asabiyeti diğeri ise sebep asabiyetidir. Nesep asabiyetinde aynı soydan gelmek şart iken sebep asabiyetinde böyle bir şart yoktur. Nesep asabiyeti ilk cemiyetlerde ve iptidai

topluluklarda yaygın ve tesirli olmakta iken, son asırlardaki toplumsal gelişmeler sebep asabiyetini ön plana çıkartarak etkili hale getirmiştir. Buna örnek olarak parti, dernek, mezhep, tarikat örnekleri verilebilir. Asabiyetin yegâne amacı ise iktidar olmak, hâkimiyet kurmak ve en nihayetinde devlet kurmaktır. Asabiyet devletin, iktidarın, hâkimiyetin, her çeşit siyasi ve dini faaliyetlerin temelidir (Haldun, 2016: 94-101). Halka karşı üstünlüğün ve otoritenin tesisi, aynı ve nakdi vergi toplanması, elçiler gönderilip varlığının kabul ve egemen olduğunun ilan edilmesi, sınırın korunarak dış tehditlerden korunmayı sağlaması hakiki devletin ta kendisidir. Bunlar devletin görevleridir ve bunları yapma kudretine sahip olamayan devlet hakiki devlet olamaz (Haldun, 2016: 417). Devlet iki esas üzerine kurulup, bunların mevcudiyeti zorunludur. Birincisi askeri güç ikincisi ise ordunun ve devletin diğer ihtiyaçlarının görülmesi için gerekli olan mali güçtür. Devletin zayıflaması ve güçlü kalması bu iki esasın zayıf ve güçlü kalmasıyla paraleldir (Haldun, 2016: 558). Devlet çeşitli aşama ve yeniliğe uğrayan bir takım süreçlerden geçer. Devletteki bu süreç ve aşama çoğunlukla beşi geçmez: (Haldun, 2016: 399-401).

- ***Birinci aşama:*** Zaferin ve istilanın olduğu aşama olup devletin toprak edindiği bir nevi kurulduğu aşamadır. Bu aşamada asabiyet zirve noktasındadır. Devletin sahipleri bu aşamada şan ve şeref kazanarak üstünlüğe doğru adım atarlar ve buna dayanarak vergi toplama, savunma, korunma gibi asli fonksiyonları ortaya koyarlar. Bu üstün gücün ve yetkilerin meydana gelmesi asabiyetin sağladığı güçlü destektir.
- ***İkinci aşama:*** İstibdat dönemi olup Devletin başkanının kurucu asabiyeti yönetimden dışlayarak, yönetime hâkim olmaya başladığı, iktidarını güçlendirdiği dönemdir. Nesep asabiyeti yerini sebep asabiyetine bırakmaktadır. Böylece mutlak hâkimiyete giden yolda kuruluş aşamasındaki nesep asabiyetini yönetimden uzaklaştıran muktedirin amacı iktidarını güçlendirmektir.
- ***Üçüncü aşama:*** Dinlenme ve rahatlık aşamasıdır. Servetin biriktirilmeye, nüfusun artmasına, eserlerin ebedileştirilmesine yönelik politikalar izlenir. Devlet vergi toplamaya, servet edinmeye, gelir ve giderleri kayıt altına almaya, bayındırlığı geliştirmeye, muazzam sanat eserleri, geniş şehirler, yüksek âbideler (heykeller) yapmaya gücü yettiğince gayret eder. Ayrıca bol bol ihsanlarda, bahşişlerde bulunup askeriyenin erzakları arttırılır, maaşları zamanında tam olarak ödenir, civar toplumlarına bahşişlerde bulunarak iktidar güvenliği ve kontrolü sağlanır.
- ***Dördüncü aşama:*** Kanaat ve barış aşamasıdır. Seleflerinin yaptıklarını taklit ederek o çizgide kalınmaya çalışılır. Onların daha basiretli olduklarını, eğer onların usulünü takip etmezlerse devletin kargaşa, çökme gibi tehditlerle karşı karşıya kalacakları düşünülür.
- ***Beşinci aşama:*** İsrâf aşamasıdır. Daha önceki aşamalarda biriktirilen servet erimeye başlar. Devletin yönetimine yalaka, dalkavuk, eş-dost gibi ehliyetsiz ve niteliksiz

insanlar atanır. Bu liyakatsiz güruh ne yapmaları, nasıl yönetmeleri konusunda bilgisizdir. Bu güruhun yerini aldığı bilge, ehliyet, liyakat sahipleri küstürülür ve muhalif cephede konumlanırlar.

4. Kamu Maliyesi

Doğu dünyasındaki eski medeniyetlerin bilgi ve düşünce dünyasını analiz etmek eski ve modern düşünce arasındaki süreklilikleri ve kopuklukları gözlemleyebilmek açısından önemli bilimsel malzemeler üretilebilir. Bu noktada modern maliye teorisinin nasıl evrim geçirdiği noktasında yalnızca hakim iktisadi dünyanın değil farklı coğrafyalardaki bilgi ve düşünce dünyasını da araştırmak gerekmektedir. Bu noktada modern maliye düşüncesinin başlangıcı olarak kabul edilecek İbn-i Haldun'un fikirleri karşımıza çıkmaktadır. İbn-i Haldun'un tarihsel sosyolojik yaklaşımı kamu maliyesini, devletin değişen tavırları çerçevesinde merkezi bir noktaya yerleştirmektedir. Bu nedenle İbn-i Haldun maliye teorisine eleştirel bir perspektifle bakan mali sosyoloji olarak adlandırılan interdisipliner bakış açısının öncüsü olarak kabul görmektedir (Gürkan, 2013:7).

İbn-i Haldun'a göre kamu maliyesi açısından devletin harcamalarını karşılamak amacıyla halktan siyasi güce dayalı olarak toplanan vergiler devletin en önemli gelir kaynağıdır. Devletin ayakta kalması ile vergi gelirleri paralellik arz etmektedir (Gökbunar, 1998: 4). Zira İbn-i Haldun devletin güçlü ve ayakta kalabilmesi için ilk olarak askeri gücü görmekte iken ikinci olarak devletin ihtiyaçlarını karşılayacak güçlü bir kamu maliyesinin olması gerektiğini düşünmektedir.

İbn-i Haldun vergileme ilkeleri açısından normatif olarak; toplanan malları hak edenler arasında doğruluk ve eşitlikle şerefi nedeniyle şeref sahibine, zenginliği nedeniyle zengine farklı muamelede bulunmama, seçkinler ve hizmetinde bulunanları vergi ödemekten muaf tutmama, güçleri yetmeyecek olanları vergileri ödemeye zorlamama ve adaletten ayrılmama tavsiyelerinde bulunmuştur. Tavsiyelerinde dürüstlük, adalet, eşitlik, genellik ve ödeme gücü gibi vergilemenin temel ilkeleri karşımıza çıkmaktadır. Vergi tüm mükellefler arasında dürüst ve adilce, kimseyi şerefinden, zenginliğinden ve seçkinliğinden dolayı vergiden muaf tutmadan, herkesin ödeme gücüne göre vergi ödemesi gerektiği belirtilmektedir (Falay, 1987: 55). İslam devletlerinin vergi devleti açısından süreklilik ve düzenlilik gösteren gelirlere sahip olmak bakımından oldukça erken dönemlerden itibaren gerek teorik birikime gerekse de tecrübeye sahip olduğu söylenebilir. Modern vergi hukukunun en temel kaidelerinden olan "kanunsuz vergi olmaz" anlayışıyla İslam dünyası oldukça erken tarihlerde tanışmıştır. Aşar, cizye ve haraç gibi İslam hukukundan doğan vergiler, "verginin yasallığı" ilkesinin teorik ve uygulamadaki alt yapısını oluşturmaktadır. 1215 tarihli Magna Carta ile hükümdarın keyfi vergilendirme yetkisine getirilen sınırlandırma girişimi göz önünde bulundurulduğunda İslam'ın ilk ortaya çıktığı yıllardan itibaren hukuk sistemi ile bu

keyfilğin önüne geçilerek vergi yasal bir zemine oturtulmuştur (Dönmez ve Kaya, 2014: 105).

J. Schumpeter tarafından ortaya atılan modern vergi devletinin ortaya çıkış nedeni Avrupa'ya akınlar düzenleyen Osmanlı Devleti'dir. 14 ve 15. Yüzyıllarda Avrupa'daki prenslerin yanlış idaresi sonucunda bölge devletleri mali kriz yaşamıştır. Dönemin mali sıkıntılarında en önemlisi savaş masrafları olarak profesyonel ordular kurma ihtiyacı için gerekli olan kaynakları yaratmaktır. Osmanlı Devleti tek seferde 250.000 civarında orduyu anında oluşturabiliyor iken birçok feodal Avrupa devleti bu sayının onda birini bile finanse edecek olanaklara sahip değildir zira düzenli vergi gelirlerinden yoksunlardır. Ayrıca o zamana kadar ki savaşlar prenslerin kendi kişisel meselesi olarak algılanırken Osmanlı akınları karşısında prenslerin artık savaşın kamu güvenliği nedeniyle yapılmakta olduğunu, kendi şahsi meseleleri olmadığını ileri sürerek para talebi için meşru bir zemin oluşturmuşlardır. Bu bilincin yerleştirilmesine paralel olarak savunma harcamalarının finansmanı için düzenlilik ve süreklilik gösterecek vergilendirme ve kamu maliyesi anlayışının ilk adımları atılmıştır (Dönmez ve Kaya, 2014: 104-105).

Bu noktada İbn-i Haldun'un tasavvur ettiği devletin vergi devleti olarak tanımlanmasında bir sakınca yoktur. İbn-i Haldun, devleti ayakta tutan iki önemli koşuldan biri olarak gördüğü kamu maliyesinde vergi gelirlerine biçtiği rol hayati derecededir. Zira devletin ayakta kalması, çökmemesi ve istikrarını koruyabilmesi için gerekli harcamaları ve ihtiyaçları karşılama için gelire ihtiyacı vardır ki, savunma ve bürokrasi harcamaları başta gelmektedir. Ayrıca İbn-i Haldun'un piyasanın işlemesi ile vergi gelirleri ile arasında kurduğu sıkı ilişki neticesinde devletin vergi gelirlerinin nasıl arttığı ya da azaldığı noktasındaki görüşleri bir başka dikkat çekici unsurdur. Piyasaların canlılığı sayesinde devletin elde edeceği vergi gelirleri ile ayakta kalacağına yönelik güçlü karşılıklı ilişki verginin devlet açısından sürekli ve düzenli bir gelir ihtiyacı niteliğinde olduğunu göstermektedir.

Schumpeter ve İbn-i Haldun, pazar ekonomisiyle uyumlu devleti, vergilendirme kapasitesi sınırlı bir vergi devleti olarak görmekle beraber vergi devletinin krizini ve çöküşünü, harcamaların gelirleri aşmasından ziyade toplumsal değişimlerin ve siyasi tavırların dönüşümüyle ele almaktadırlar (Gürkan, 2013: 12).

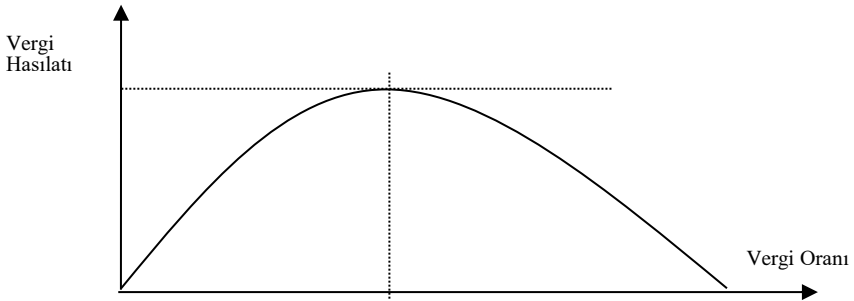
4.1 Kamu Maliyesi, Arthur Laffer ve İbn-i Haldun

Talep yönlü Keynesyen iktisat anlayışına bir tepki olarak doğan arz yönlü ekonomi anlayışı adından anlaşılacağı üzere talepten ziyade arz önem vermektedir. Özellikle 1970'lerden sonra Keynesyen iktisat anlayışının sorunları çözmede yetersiz kaldığı hatta yeni sorunlara yol açtığı dönemde Keynesyen anlayışla beraber eski popülerliğini yitirmiş klasik ve neo-klasik anlayışa yeniden dönüşler başlamıştır. Bu geri dönüşlerden biri de Arz yönlü ekonomi anlayışı olup arz önem verilmesi gerektiğini söyleyerek

meşhur Say Yasası'nın mihenk taşı olacağını ilan etmiştir. Bu kısa tarihsel gelişim hakkında fikir edindikten sonra Arz yönlü ekonomi anlayışının önermeleri şunlardır; Üretimin önündeki tüm engellerin kaldırılarak arza ağırlık verilmesi, deregülasyon yani kuralların gevşetilmesi, özelleştirme, devletin piyasaya müdahale etmeme ve en önemlisi vergi oranlarında indirimle gidilmesidir. En önemlisi olan vergi indirimlerindeki amaç insanları daha çok kazanmaya teşvik etmesidir. Vergi indirimleri kısa vadede hâsılatı azaltıcı bir etki yaratsa da orta ve uzun vadede üretimin artmasıyla vergi hâsılatını arttırıcı etki yapacaktır (Eğilmez, 2016: 146).

Laffer eğrisine göre vergi oranlarının 0 ve 100 olduğu noktalarda vergi hâsılatının 0 olacağı gözlemlenmektedir. Vergi oranı başlangıç noktası sıfır olmak üzere arttığında belli bir orana kadar vergi hasılatı artmakta bu oranın üzerine çıktığında vergi hasılatı azalmaktadır.

Arz yönlü ekonomi anlayışının en önemli temsilcisi Arthur Laffer'in öne sürdüğü Laffer Eğrisi ile İbn-i Haldun'un vergi oranlarının piyasaya yönelik etkileri ile ilgili görüşleri arasında oldukça yakın bir ilişki ve etkileşim vardır. İbn-i Haldun'un vergi oranları ilgili görüşleri ile Arthur Laffer'in görüşleri arasındaki benzerlik literatürde Haldun-Laffer eğrisi olarak geçmektedir. Arthur Laffer'de 2004 yılında yayınladığı "The Laffer Curve: Past, Present and Future" isimli makalesinde bunu kabul etmiştir (Sağbaşı, 2011: 58; Gökbunar v.d., 2007:215-216).

Arthur Laffer, aslında kendisinden önce bilinen bir söylemden yola çıkarak, vergi oranlarındaki indirimin toplam arzı arttırmaya yarayan etkin bir iktisat politikası aracı olarak kullanılabileceğinin altını sıklıkla ve dikkatle çizer (Küçükkalay, 2015: 443). Nitekim İbn-i Haldun'a göre; Devletin ilk kuruluş aşamalarında vergi oranları düşüktür buna mukabil vergi hâsılatları ise yüksektir. Devletin son aşamalarında ise bu durum tersine bir hal alıp vergi oranı yüksek iken hâsılat olarak düşüktür. Halktan alınan vergi az olunca, çalışma şevkleri artar, ödenen vergilerin az olması sonucu meydana gelen memnuniyet nedeniyle Umran gelişir. İlerleyen zamanlarda vergilerdeki artış, itidal haddini aşarak halkın Umrana olan gönüllü katkı isteğini kırar. Zira sağladığı faydanın

az ve neredeyse hiç olmaması yani ödediği vergi ile elde ettiği kârı mukayese ederek çalışma arzusunu kaybeder. Bunun sonucu olarak vergi mükelleflerinin azalmasıyla vergi hâsılatı azalır (İbn-i Haldun, 2016: 539-541).

Bu hâsılat azalmasını gören devleti yönetenler, vergi oranlarını arttırma yoluyla kaybı telafi edeceklerini sanır ama yanılırlar. Gitgide vergiler öyle bir hal alır ki kaçınılmaz son olarak hâsılat olmayacak kadar azalır. Bunun zararı ise en çok devlete olur çünkü hem ülkenin imarı, piyasası durmuş hem de buralardan gelen gelirler yok olmuştur. Bu durum Umranın çözülmekte ve çökmekte olduğunun ilanı olup devleti de yıkıma götürecektir. Bu nedenle ülkeyi imar edip, kalkınmanın, gelişmenin en kuvvetli sebebi, ülkeyi imar için çalışan müteşebbislerin üzerine tarh edilen vergilerin miktarı azaltılmalıdır ki onlar bu yolla ülkeyi imar için hevesli olsunlar ve faaliyet gösterebilirler. Buradan sağlanacak fayda herkesin hayrındır (İbn-i Haldun, 2016: 539-541). Vergi teorisi açısından ise gelir ve ikame etkileri, üretimin dolayısıyla ekonominin büyümesi ve kalkınması için önem arz etmektedir. İbn-i Haldun'da düşük vergi oranlarının uygulanması ile gelir etkisinin baskın olacağı, üretimin ve ticari hayatın canlanacağı ve devletin vergi gelirlerinin artarak ekonomik büyümenin sağlanacağı gözlemlenmektedir. Tam tersi durumda vergi oranlarının arttırılması ya da yeni vergi koyulması ikame etkisi yaratarak vergi gelirlerinin azalmasına, ekonomik durgunluğa hatta küçülmeye neden olduğu aynı şekilde gözlemlenebilmektedir.

Gerek ülke ekonomisinin gerekse de kamu maliyesinin gelişmesi ve güçlenmesi için en önemli etkenlerden biride sermayenin yatırıma dönüşmesidir. Yatırım kararları ise bazı gösterge ve beklentilere bakılarak alınır. Nitekim vergi oranları yatırım kararlarında etkili olmaktadır. Vergi oranları beklenen kârın üstünde veya az bir kâr sağlanmasına neden olarsa yatırım kararı alınmayacak, tam tersi durumda ise yatırım kararı alınmasını sağlayacak bir teşvik niteliğinde olacaktır. İbn-i Haldun'da benzer politikayı fark ederek düşük vergi politikası ile yatırımların dolayısıyla üretimin artacağını, ekonomik durgunluğun aşılabileceğini ve artan işlem hacmiyle hem milli gelirin hem de vergi gelirlerinin artacağını belirtmektedir (İlgen, 2005: 102-103). Schumpeter'e göre kapitalizmin, İbn-i Haldun perspektifinden ise pazar ekonomisinin yaşadığı krizlerin sebeplerinden birisi olarak, devletin aşırı vergilendirmede bulunup rekabetçi ekonomideki iktisadi gelişme sürecini tıkayan maliye politikaları görülmektedirler (Gürkan, 2013: 12).

5. Kamu Ekonomisi

İbn-i Haldun devletin; savunma, bürokrasi, diplomasi, adalet gibi tam kamusal mal olarak nitelenen fonksiyonlarını yerine getirmesi gerektiğini, bu fonksiyonların yerine getirilmesi için gerekli olan gelirin ise egemenlik haklarına dayanılarak alınan vergilerle finanse edilmesi gerektiğini söylemektedir. Bu faaliyetleri yerine getiremeyen devletin, devlet olarak tanımlanamayacağını, devletin egemenlik haklarından doğan bu tür

fonksiyonları yerine getirmesi gerektiğini söylemektedir (İbn-i Haldun, 2016: 417). İbn-i Haldun Devlete biçtiği rol dikkate alındığında Adam Smith'ten yaklaşık 400 yıl önce devlete benzer görevler yüklemiştir.

5.1 Devletin Büyümesi ve Kamu Harcamaları Arasındaki İlişki

Devletin ilk kuruluş aşamasında benimsediği tavır bedeviliktir. Devletin gelişimini sağlamasıyla beraber durumundaki değişiklikler refahın artmasına yani hazeriliğe doğru bir ilerleyişi başlatmaktadır. Hazerilik ise refahın ve zenginliğin daha da artmasına, sanatların doğmasına, gelişmesine, olgunlaşmasına yol açmaktadır. Bu sanatlar oturan evlerin değişimi, dekoru, eşyaları ve nihayet toplumsal hayatın yeni bir kimliğe bürünmesinde dinamik bir rol oynamaktadır. Zevklerin, tercihlerin, gelir seviyesinin değişmesi imkanların artması tüketim ve üretim kalıplarını değiştirmesiyle sanatlar muhtelif bir şekilde dinamik bir dönüşüm kazanmaktadır. Hazerilik refahın sonucudur ve devletlerin hazerilik durumundaki halleri, devletlerin büyüklüğü ölçüsünde farklılık arz etmektedir. Refahın ve lüksün miktarı servetin ve nimetin ölçüsüne, servet ve nimet de devlete ve devletin makamlarında oturanların elde ettiklerine göredir. Bunlar devletlerin güç ve kudretlerine göre farklılıklar göstermektedir (İbn-i Haldun, 2016: 395-398).

İbn-i Haldun'a göre kalkınma ve büyümedeki artış ve gelişme ile beraber vergi miktarı ve çeşidi artmaktadır. Vergi miktarındaki ve çeşidindeki bu artış sonuç olarak vergi hâsılatını arttırmaktadır. Devletin ve şehirlerin kalkınması, büyümesi ile beraber zenginlik ve refah artmakta iken buna paralel olarak ihtiyaçlar da miktar ve çeşit olarak artmaktadır. Artan ihtiyaçlar vergi oranlarının artırılmasıyla ve çeşitlendirilmesiyle karşılanmak istenmektedir. Artan vergi oranları halkın borcunu ağırlaştırır ama halk bunu hazmeder, verilmesi gereken bir borçmuş gibi kabul eder çünkü bu vergileri azar azar tarh edip, tahsil etme gibi yollara başvurularak halkın anlamasının önüne geçilmektedir (İbn-i Haldun, 2016: 539-541).

İbn-i Haldun'a göre toplumun ve devletin bedevilikten hazeriliğe doğru kalkınma evriminde kamu harcamaları artış trendindedir. Kamu harcamalarının artış trendinde olması ise gelire ihtiyacı doğurmaktadır. Bu noktada akıllara Wagner Kanunu ve Musgrave-Rostow kalkınma hipotezleri ile İbn-i Haldun'un değişim ve dönüşüm geçiren devleti ve toplumu arasında güçlü bir ilişkinin varlığı gelmektedir. Ulusal ekonomi büyürken devlet faaliyetlerinin dolayısıyla kamu harcamalarının da arttığını dile getiren Wagner Kanunu, karmaşıklaşan ticari hayat sonucu devletin artan işlem ve fonksiyon (adalet, güvenlik) maliyetleri, halkın artan hizmet talepleri ve ekonomik büyüme ile kamu hizmetlerindeki tamamlayıcılık (altyapı yatırımları) ilişkisinin olması gibi nedenlerle kamu harcamalarının arttığını açıklamaktadır (Savaşan, 2015: 42-43). Kalkınma hipotezinde ise İbn-i Haldun'un devletin tavırlarında ortaya koyduğu aşamalara benzer olarak kalkınma beş aşamaya ayrılmaktadır. Hipotezdeki kalkınma

aşamaları ve aşamalar sonucu değişen tüketim ve hizmet kalıpları İbn-i Haldun'un bedevi toplumdan hazeri topluma doğru evirilen halkın talepleri ve devletin kamu harcamalarındaki artışla paralellik arz etmektedir.

Leviathan Devlet modeline göre, kamu kesiminin büyümesi politik nedenlere bağlıdır. Politikacılar ve bürokratlar, kendi çıkarları çerçevesinde olması gerekenden daha fazla harcama yaparak kamu harcamalarını artırırlar ve kamu kesiminin büyümesine neden olurlar. Kamu harcamalarındaki artışa göre vergilerin aynı düzeyde artmaması kamu açıklarının aşırı büyümesi ile sonuçlanmaktadır. Kamu açıklarını kapatmak için kaynak arayışına girecek olan devlet tüm kaynakları kendine çekerek aşırı bir şekilde büyüyecektir (Kirmanoğlu, 2014: 253-254). Devletteki refah artışıyla beraber artan ihtiyaçların masrafları arttırması devlet gelirlerinde bir daralma meydana getirir. Bu daralmayı ortadan kaldıracak gelire ihtiyaç duyulur. Bütün bu durumların (müsadere, devletin ticaret yapması, vergi oranlarının artırılması, yeni vergi koyulması) sebebi devletin gelire olan ihtiyacıdır. Devlet büyüyüp, genişledikçe giderleri artar, mevcut gelirleriyle bu giderleri karşılayamaz. Gelir ve giderleri denkleştirmek amacıyla bunları yapmaya teşebbüs eder (İbn-i Haldun, 2016: 542-553).

İbn-i Haldun'un devletin tavırlarında ortaya koyduğu iktidar mücadelesi kamu tercihi teorisi çerçevesinde değerlendirilebilir. Devletin ilk aşamasında vergi oranlarının düşük olduğunu belirten İbn-i Haldun'a göre asabiyet bu aşamada çok güçlüdür ve herhangi bir politik çekişme söz konusu değildir. İkinci aşamadan itibaren muktedirin kendi asabiyetini dışlaması ve muhtelif grupları iktidarı etrafında toplaması politik çatışmanın nedeni olan iktidarı çoklaştırma çabasıdır. Üçüncü aşamada gerek iktidar paydaşlarının azlığı gerekse de vergi oranlarının düşüklüğü nedeniyle devlet gelirleri artarak refah aşamasını oluşturmaktadır. Bu aşamada kamu harcamaları artma eğiliminde olup gerek askeri sınıfın memnun edilmesi gerekse de iktidarın gösterişi olan pahalı eserler ve alt yapı harcamaları yapılmaktadır. İlerleyen aşamalarda ise devletin bürokratik yapısındaki yetersizlik, çıkar grupları, muhalif asabiyete karşı artan savunma ve nüfuz alanını genişletme harcamaları, devletin refahtan dolayı artan lüks harcama kompozisyonları kamu harcamalarının kamu gelirleriyle karşılanamayacak kadar artmasında neden olmaktadır.

5.2 Kamu Harcamalarının Ekonomiye Etkileri

Zenginliğin artması ile beraber iktisadi hayatın da genişleyerek refah ve serveti oluşturması ve pazarların hareketlerinin artması devletin vergi gelirlerini arttırmaktadır. Mal ve şehirlerin artıp gelişmesi devletin güçlenmesini sağlamaktadır. Artan devlet gelirleri yeni şehirler, mimari yapılar ve altyapı yatırımlarına gitmektedir. Devlet, halktan vergi toplayarak bunu görevlilerine harcamaktadır. Bu harcanan gelir alışverişle pazarlar aracılığıyla halka geçer bu süreç tekrar ederek refah ve zenginliği oluşturur (İbn-i Haldun, 2016: 661-666). İbn-i Haldun'a göre devlet en büyük pazardır. Devlet mal

ve vergi gelirlerini biriktirerek harcanması gereken yerlere harcamazsa sonuç olarak herkesin elindeki mal ve gelir azalmaktadır. Devletin piyasada talep oluşturmaması durgunluğa neden olur. Durgunlaşan pazarda ticari malların fiyatlarının düşmesi kâr seviyelerinin azalmasına neden olur. Gelirdeki azalmanın ve zararın sebebi devletin bizzat kendisidir. “Çünkü vergi gelirleri ve hâsılat, ülkenin mamur oluşuna, alışverişe, pazarların faaliyetine, ahalinin kâr ve menfaat peşinde olmalarına bağlıdır.” Zira pazarın durgunlaşması, talebin oluşmaması, devletin gelirlerini azaltır. Eğer devlet pazarı durgunlaşır ve harcama yapılan yerler azalır, diğer pazarların durumunun da durgunlaşmasına neden olur. Mal ve para devlet ile halk arasında sürekli bir dolaşım içerisinde. Devletin bu dolaşımı durdurarak kendinde toplaması sonucu halka dolaşım sağlanmaz, bu durum ise her iki tarafında durgunlaşmasına neden olur (İbn-i Haldun, 2016: 548).

5.3 Devlet, Kurumsal Düzenlemeler ve Regülasyon

İbn-i Haldun, girişimcilerin zenginliğin doğal sonucu olan popülerite ve bununla beraber gelen güvenlik sorununa işaret ederek devletin özel mülkiyeti güvence altına alması gerektiğini belirtmiştir. Nitekim İbn-i Haldun’a göre insanların bir araya gelmesi iktisat, adalet ve güvenlikle ilgili nedenlerdir ki, bunun için ayrıca devlete ihtiyaç duyulur. İbn-i Haldun iktisadi hayatta devlete ve devletin üstlenmesi gereken görevlerine, doğrudan bir girişimci olarak girmesi yerine dolaylı fonksiyonları bakımından temel ve vazgeçilmez bir yer vermiştir. “Adalet mülkün temelidir” felsefesi gereğince adaletin devlet eliyle gerçekleşmesi İslam düşüncesinde olduğu gibi İbn-i Haldun’da da temel hareket noktasıdır. Devletin sağladığı emniyet ve adalet ortamı her şey için olduğu gibi, iktisadi hayatın da temelini oluşturur. Çağdaş sistemlerden Kapitalizm “hürriyet” ilkesini; sosyalizm ise “eşitlik” ilkesini ön plana çıkarırken; İslami bir perspektiften yola çıkan düşünürler de “adalet” ilkesini ön plana çıkarmaktadır (Kozak, 1999: 243; İbn-i Haldun, 2016: 665).

İbn-i Haldun İslam’ın erken dönem düzenleyici kurumu olan Hisbe’yi devlet kurumları ve görevleri arasında göstermektedir. Hisbe iktisadi hayatta piyasanın başarısız olduğu; asimetrik bilgi, aldatma, haksız rekabet, ölçü-tartı aletleri gibi alanlarda kurallar koyarak bunların işleyişini denetleyen kurumdur. Nitekim İbn-i Haldun, ölçü ve tartıda hileyi, fiyat ve pazarlıktaki bilgi eksikliğinden kaynaklanan aldatmaları, gıda ve diğer hususlarla ilgili olumsuzlukları önleme ve pazarı kontrol işleminin Hisbe kurumu vasıtasıyla sağlanacağını belirtmektedir. İbn-i Haldun bir diğer regülasyon kurumu olarak sikkayı göstermektedir. Bu kurum tedavülde dolaşan nakitlerin hile ve bozukluklarının kontrol edilerek düzeltilmesini sağlamaktır (İbn-i Haldun, 2016: 470).

5.4 Devlet’in Ekonomik Hayata Müdahalesi

Devletin gelire olan ihtiyacı devlet büyüyüp, genişledikçe artar. Giderleri artan devlet mevcut gelirleriyle bu giderleri karşılayamaz. Gelir ve giderleri denkleştirmek amacıyla; halkın kazandığı servet ve mallara haksız yere el konulması, başkasını zorla kendi işinde çalıştırması, halka angarya yüklemesi, hakkı olmayan ve yasal olmayan şeylerle mükellef kılması, haksız olarak vergi toplaması, yağma ve gayrimenkulü gasp etmesi gibi olumsuz sonuçlara neden olmaktadır. Ayrıca Umranın ve devletin harap olmasının en şiddetli nedeni ise halkın elinde bulunan malları ucuza alıp pahalıya satmak ve ayrıca zor kullanma gücü çerçevesinde halkın malına göz dikmektir. Bu uygulamalar neticesinde halkın çalışma şevkinin kırılması, sermayenin kaybedilmesi, halkın gelir elde edememesi ve dolayısıyla devletin vergi geliri kaybına yol açılması ani bir çöküşün ve yıkımın tetikçisi olan kargaşayı meydana getirerek devletin ve Umranın çökmesine yol açmaktadır. (İbn-i Haldun, 2016: 549-553).

İbn-i Haldun'a göre devleti ekonomiye çeken en büyük etken devletteki refah artışı ve büyüme ile beraber artan ihtiyaçların masrafları arttırması nedeniyle devletin gelirlerinde bir daralma meydana gelmesi ve bu nedenle gelire ihtiyaç duyulmasıdır. Bu gelir ihtiyacı vergi oranları arttırmakla karşılanmak istenmektedir. Diğer bir gelir yöntemi ise maliye memur ve tahsildarlarının mallarının müsadere edilmesidir. Üçüncü bir yol ise statü sahibi olan emirlerin veya üst yöneticilerin konumlarından faydalanarak şehre gelen ürünleri diledikleri şekilde belirledikleri fiyattan satın alarak ve belirledikleri fiyatla da satmasıdır. Son olarak ise devlet yöneticilerinin tesiri altında kaldığı tüccarları da böyle bir duruma sevk etme gayreti içinde bulunabilmesidir. Bu tüccarlar çabucak servet sahibi olmak için, devletle beraber kendisine de bir pay ayırarak, vergisiz, resimsiz servet biriktirmiş olurlar. Zira malın ve servetin artması adına onun için uygun olan yol budur ancak bu yolu teşvik eden müteşebbis, vergisinin azalması suretiyle devletin uğrayacağı zararı hesap etmez (İbn-i Haldun, 2016: 542-544).

İbn-i Haldun devletin bu girişimlerinin neden başarısız olacağını sebep ve sonuçlarıyla açıklamaktadır. İlk olarak daha önce belirtildiği gibi vergi oranlarının arttırılması ikame etkisi yaratarak durgunluğa neden olacak ve vergi gelirlerini azaltacaktır. İkinci olarak tahsildarlarının mallarının müsadere edilmesi ise aslında devlet için gelir arttırıcı yöntem iken piyasada oluşturduğu olumsuz etkileri de söz konusudur. Zira tahsildarlar yasal vergi oranından fazla vergi tahsil ederek piyasaya zarar verir iken ayrıca ticarete girerek vergiden muaf bir şekilde kâr elde etmeye çalışmaları hem devlete hem piyasaya verdiği zarar nedeniyle bir diğer olumsuzluktur. Devletin ve yöneticilerinin ticaret yapması ise haksız rekabete yol açarak benzer şekilde vergi gelirlerini azaltacaktır. Devletin büyük sermayeye sahip olması piyasada tekeli konuma yükselerek birbirine yakın sermayede olan halkın rekabet edememesine neden olacaktır. Devlet vergi hâsılatı ile söz konusu az miktardaki kârları mukayese ederse elde edilen kârın, vergiye nazaran oldukça az olduğunu görecektir. Devletin yaptığı ticaret kârlı olsa dahi alışverişlerde vergi kaybı yaratmaktadır. Çünkü bu ticarete vergi tarifelerinin bulunması uzak bir ihtimaldir.

Şayet bu faaliyetler başkası tarafından yapılmış olsaydı, o zamanca vergi yoluyla zahmete katlanmadan ortak olunabilirdi (İbn-i Haldun, 2016: 542-544).

Bu süreç vergi sisteminin bozulmasına yol açmaktadır. Zira vergilerin büyük bir kısmı, piyasadan alınmaktadır. Piyasanın üretim ve ticarete bulunamaması vergilerin ortadan kalkmasına veya vergilerin fahiş bir şekilde azalmasına neden olmaktadır. Devletin ticaret yapması, Umran ehline bir haksızlıktır. Bu haksızlık neticesinde işler bozulur. Bunun sonucunda ise devlet zarar görerek çökme noktasına gelebilmektedir. Devletin malını nemalandıran ve sermayesini çoğaltan sadece vergidir. Vergi hâsılatının artması ise, sermaye sahiplerine karşı âdil davranmaktan geçer. Sermayedarlar ise sermayelerini nemalandırmak için şevklenir teşebbüse geçerler ve böylece devletin vergi gelirleri artmış olur. Bunun haricinde ticaret ve ziraatla uğraşmak hem halka zarar verir hem de vergi sistemini bozarak Umranın imarını eksilterek devletin çöküşüne neden olabilmektedir (İbn-i Haldun, 2016: 542-544).

5.5 Devletin Transfer ve Yatırım Harcamaları

İbn-i Haldun refah devleti anlayışı doğrultusunda; Hastaneler kurmak, doktor ve hasta bakıcı atamak, çalışmayanların iktisadi durumlarına katkıda bulunmak, gıda maddelerinin sağlık şartlarına uygun olup olmadığını denetlemek, ölçü ve tartı aletlerini kontrol etmek görevini devlete yüklemiştir (Genç, 2015: 149).

Ayrıca devletin zenginliğinin artması, iktisadi hayatın genişlemesi, refah ve servetin oluşması ve pazarların hareketlenmesi ile devletin vergi gelirleri artar. Artan devlet gelirleri yeni şehirler, mimari yapılar ve altyapı yatırımlarına harcanır (İbn-i Haldun, 2016: 661-666). Devlet yöneticileri, askeriye ve halkın durumuyla meşgul olmayıp, onlara harcanacak paraları kendi menfaatleri ve arzuları doğrultusunda harcamaları neticesinde seleflerinin tesis etmiş olduklarını tahrip etmiş olurlar. Böylece devlette ihtiyarlık hali vuku bulur (İbn-i Haldun, 2016: 399-401). İbn-i Haldun devlete biçtiği düzenleyici role ilaveten, sosyal refah devleti anlayışı gereğince kamu yatırımları ve transfer harcamalarının hazineden karşılanması gerektiğini söyleyerek devlete yeni bir rol daha biçmektedir.

6. Sonuç

İbn-i Haldun'a göre toplumsal hayatın başlangıç noktası iktisadi faaliyetlerdir. İnsanlar iktisadi faaliyetleri gerçekleştirme adına bir araya gelerek toplumu oluşturmuşlardır. Toplumu oluşturan insanlar arasındaki anlaşmazlıklar ile dış tehditlerden korunmak için bir hâkim güce, Weberyen tabirle meşru şiddet tekeline ihtiyaç duyulmuştur. İbn-i Haldun'a göre devletin kuruluş amacı bu olmakla beraber insanlardaki hükmetme arzusunun asabiyet ruhu ile birleşmesi devleti meydana getiren önemli bir etmendir. Nitekim insandaki iktidar arzusunun tatmin edilme isteği, devletin geçirdiği aşamalarda

gerek mali gerekse de siyasi alandaki mücadelelere yansiyarak tarih sahnesinde devletleri kuran ve yıkan bir öge olmuştur.

Devleti ayakta tutan iki önemli esas olduğunu düşünen İbn-i Haldun için askeri ve mali gücün sağlamlığı ve sürdürülebilirliği oldukça önem arz etmektedir. Sürdürülebilir mali sistemin devletin uygulayacağı politikalarla olacağını düşünen İbn-i Haldun, vergi sisteminin teşvik edici özelliğini kaybetmeden insanın biriktirme, kazanma ve imar etme güdülerini her daim desteklemesi gerektiğini ifade etmektedir. Aksi takdirde pazarların durgunlaşması vergi gelirlerinin azalmaya başlaması devleti mali krize sokabilmektedir. Her ne kadar J. Schumpeter tarafından ortaya atılsa da modern vergi devleti kavramı onun tasavvurundaki devletle paralellik arz etmektedir. Zira İbn-i Haldun'un düşüncesindeki devletin vergileme kapasitesi piyasadaki canlılık veya durgunlukla etkileşim içerisinde.

İbn-i Haldun'un ortaya koyduğu devletin geçirdiği safhalar kamu ekonomisi ile yakından ilişki kurmamızı sağlamıştır. Bu safhalar dikkate alındığından kamu harcamalarının devletin genişlemesi ve büyümesi ile paralel olarak artış içerisinde olduğu gözlemlenmektedir. Bunun sonucu olarak İbn-i Haldun devletin zamanla daha çok kaynağa ihtiyaç duyması, gelir-gider dengesini kuramaması gibi nedenlerle piyasaya müdahale etmeye kalkıştığına dikkat çekmektedir. Devletin ekonomik hayata atılarak ticaret yapmasını haksız rekabet ve kârsız bir faaliyet olarak gören İbn-i Haldun, aynı zamanda mülkiyet haklarının devlet tarafından güvence altına alınmasını dile getirmektedir. Bunun tek istisnası devlet memurlarının statülerinden faydalanarak yaptığı yolsuzluklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Kamu harcamalarının artışının tersine kamu harcamalarının kısılmasının ekonomiye etkisini de ortaya koyan İbn-i Haldun, devletin talep yaratıcı işlevini yerine getirmemesinin de durgunluğa yol açacağını belirtmesi dikkate değerdir. Ayrıca devlete sosyal devlet ve regülasyon rollerini de vererek pür anlamda liberal düşünür nitelemelerini anlamsız çıkarmaktadır.

Sonuç olarak İbn-i Haldun'un analizinin maliye teorisine alternatif bir yaklaşım olarak mali ve iktisadi çalışmalarda sosyolojik, tarihsel ve siyasal olayların bütüncül olarak kullanılması teoriyi gerçek hayata daha da yaklaştıracaktır.

Kaynakça

- Bocutoğlu, E. (2015). İbn-i Haldun ve Adam Smith'in işbölümü konusundaki görüşleri üzerine bir değerlendirme. *Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 8, Sayfa: 8-25
- Dönmez, R, Kaya, Ö.M. (2014). Vergi Devleti Kavramı ve Tarihsel Temelleri, *Uluslararası Antalya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 4, Sayfa: 99-108
- Eğilmez, M. (2016). *Kamu Maliyesi (1.Baskı)*. Remzi Kitabevi
- Falay, N. (1978). *İbn-i Haldun'un İktisadi Görüşleri (1.Baskı)*. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Enstitüsü
- Genç, S.Y. (2015). İbn-i Haldun'un Devlet anlayışı çerçevesinde "Refah Devleti" ve "İktisadi Kalkınma" düşüncesi. *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 1, Sayfa: 141-153
- Gökbunar, A.R. (1998). Vergileme ilkeleri ve Küreselleşme. *Celal Bayar Üniversitesi İİBF Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, Sayı: 4, Sayfa: 1-23
- Gökbunar, R, Kömürçüleri, E, Yalçın, A.Z. (2007). Mali Sosyolojide İbn-i Haldun'un Yeri, *Türk İdare Dergisi*, Yıl:79, Sayı: 455, Sayfa: 207-221
- Gürkan, C. (2013). Modern Maliye teorisinin klasik kökenleri: İbn-i Haldun'dan "Post-Kameralizm"e mali düşünce. *Maliye Dergisi*, Sayı: 164, Sayfa: 1-26
- İbn-i Haldun. (2016) *Mukaddime (12.Baskı)*, çeviren: Süleyman Uludağ. Dergâh Yayınları
- İlgen, A. (2005). İbn-i Haldun'un Kamu Ekonomisi, Maliyesi ve Vergi Dünyasına İlişkin Görüş ve Analizleri. *Vergi Dünyası Dergisi*, Sayı: 281, Sayfa: 101-106
- Kirmançoğlu, H. (2014). *Kamu Ekonomisi Analizi (5.Baskı)*. İstanbul: Beta Yayıncılık
- Kozak, İ.E (1999). *İnsan-Toplum -İktisat (2.Baskı)*. Değişim Yayınları
- Küçükkalay, A.M. (2015) *İktisadi Düşünce Tarihi (4.Baskı)*. Beta Yayıncılık
- Özkılıç, İ. (2006). İbn-i Haldun'da İktisadi Kalkınmanın dinamikleri ve Girişimcilik. *Akademik Bakış: Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi* Sayı: 10, Sayfa: 1-14
- Sağbaş, İ. (2011). *Vergi Teorisi*, Ankara: Ece Matbaası
- Savaşan, F. (2015). *Kamu Ekonomisi (5.Baskı)*. Bursa: Dora Yayınevi